

Alexandra Kollontaj: *Tre generationers kærlighed*

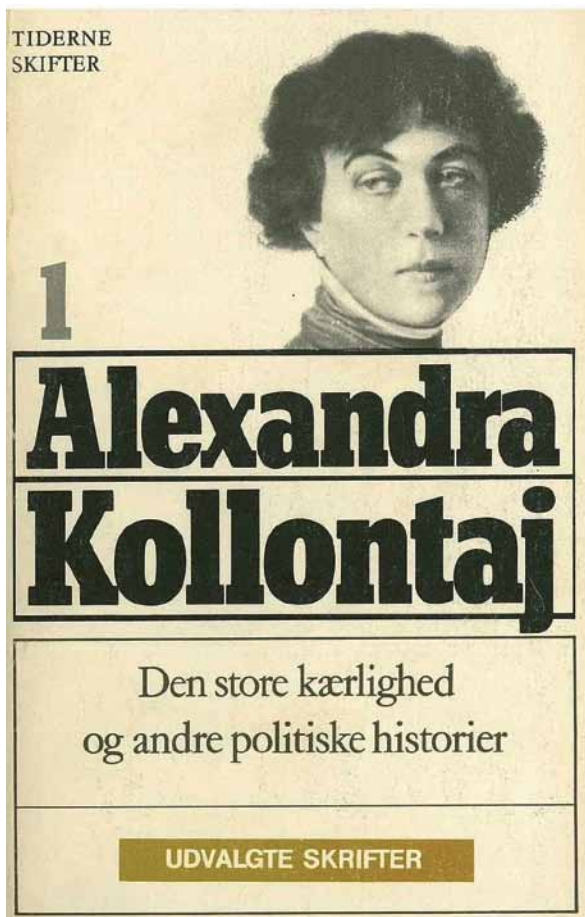
Det er rundt regnet 100 år siden, Alexandra Kollontaj skrev sine kønspolitiske tekster, herunder noveller og essays, fra 1911 til 1923. Den novelle, som jeg har valgt at skrive om til Periskops generations- og genlæsningsprojekt, *Tre generationers kærlighed*, blev udgivet i Sovjetunionen i 1923, på tysk i 1925; den er Kollontajs mest læste novelle i hendes samtid. Den blev skrevet i Norge, hvortil hun blev sendt af Lenin/Stalin i oktober 1922 på egen anmodning, og givetvis også fordi man derved fik en kendt og veltalende systemkritiker på afstand. Novellen afspejler – ligesom de andre tekster, Kollontaj skrev i denne periode – erfaringerne på godt og ondt fra de fem intensive år 1917 til 1922 med revolution og krig i Rusland/Sovjetunionen.

Novellen er – som mange andre af Kollontajs skønlitterære skrifter – delvist baseret på selvbiografisk stof. De tre generationer, som historien handler om, er først Kollontajs forældregeneration; det er hendes lærer og mentor Maria Strakhova, der har stået model til kvindefiguren i novellens første generation. Dernæst er det Kollontajs egen generation, der, som også afspejlet i novellen, omfatter både et før-revolutionært voksenaliv, struktureret i en kønsrelationsmæssigt traditionel

forstand, og et liv under de nye forhold, hvor et nyt slags kærlighedsforhold af mere kammeratskabsagtig karakter (måske) bliver muligt. Og endelig den yngre generation, der først er blevet voksen efter revolutionen, og som derfor (ifølge novellen) kan forholde sig til seksualitet og kærlighed på måder, som de ældre generationer kan have svært ved at acceptere.

Alexandra Kollontaj, 1872-1952

Født 1872 som barn af den højere middelklasse i zaren Rusland (hendes far var general) blev Alexandra Kollontaj politisk vakt, bl.a. under indflydelse af sin lærerinde Maria Strakhova. Lærerinden var engageret i oprettelsen af et skolemuseum, der samtidigt tjente som dække for politiske studiekredse og undervisning af arbejderkvinder. Kollontaj blev gift med en ung officer – af kærlighed og mod forældrenes vilje; de fik en søn, men i længden blev det ægteskabelige liv for ensformigt for den begavede og initiativrige unge kvinde. Hun fik sin far, generalen, til at betale for et studieophold i Schweiz, så hun drog af sted fra mand og barn. Sønnen var på det tidspunkt fire år, men der var en barne pige til at tage sig af ham, og Alexandras forældre stod også til rådighed. Hun kom ikke siden

Et af de tre bind af og om Alexandra Kollontaj (1977-78), som omtales i teksten.

tilbage til mand og barn, men hun fastholdt livet igennem en tæt kontakt til sønnen, og hen ad vejen også til hans søn, hendes barnebarn. Hun vendte tilbage til Rusland fra Schweiz, men i 1908 måtte hun igen drage udenlands, på flugt fra zarens politi, som jagtede hende på grund af hendes politiske aktivitet.

I den periode, hvor Kollontaj var i politisk eksil i Europa – fra 1908 til 1917, hvor hun efter zarregimets endeligt i Rusland igen kunne vende hjem – rejste hun frit omkring som socialdemokratisk agitator. Grænsekontrol og pas var der endnu ikke noget af; hun boede på skift i forskellige europæiske byer: Berlin, Paris og London, Stockholm, Oslo, København. Hun havde kontakter i alle europæiske lande og opholdt sig desuden i et par omgange i USA. Inspiration til sin kønspolitiske

tænkning fik hun ligeledes mange steder fra, dels fra den politiske praksis rundt omkring, og dels – ikke mindst – fra litteraturen. Også i ikke-socialistiske kredse var der i starten af 1900-tallet røre i de kønspolitiske tanker. Dette var den borgerlige kvindebevægelses glansperiode. I mange europæiske lande var bevægelser for kvinders stemmeret i gang, resulterende i stemmeret for kvinder omkring og efter 1. verdenskrig, i Danmark som bekendt i 1915. Kønspolitiske nybrud i hverdagslivet var også i gang rundt omkring i Europa, specielt i intellektuelle og kunstneriske kredse. Disse blev afspejlet i kunst og litteratur, og Kollontaj lod sig inspirere. Noget af det interessante ved Kollontaj er netop, at hun tager kønspolitiske tanker og nybrud op, som er opstået blandt kvinder i de mere privilegerede klasser, og prøver at se dem i arbejderklassens sammenhæng.

Kollontaj var en dygtig taler og politisk agitator med et stort netværk blandt europæiske og amerikanske socialister. Hun mestrede en række sprog, og da hun desuden var medlem af bolsjevikpartiet, blev hun af Lenin udpeget som minister for sociale anliggender i den første bolsjevikregering. Hun blev dermed også den vestlige verdens første kvindelige minister. Men hvedebrødsdagene med bolsjevikpartiet varede ikke særligt længe. Kollontaj gik af som minister pga. politiske uoverensstemmelser med Lenins linje; hun fortsatte som partimedlem på forskellige vigtige poster, men med et stadigt mere kritisk forhold til den førte politik. Bl.a. kritiserede hun som talskvinde for Arbejderoppositionen bolsjevikpartiet for at være elitært og bureaukratisk og for ikke længere at lytte til krav og forslag nedefra, fra arbejderne, fra basis. Arbejderoppositionen var en fagforeningsbaseret fraktion inden for partiet, indtil Lenin – som reaktion på Arbejderoppositionens kritik – forbød fraktioner. Men Kollontaj var uenig i partiets politik. Hun interesserede sig for hverdagslivet; hvis ikke hverdagslivet laves om, bliver der ingen socialisme. Som hun siger i sin tale for Arbejderoppositionen: “Revolutionen kan fuldbringes af klassens fortrop, men [...] det nye samfund kan kun skabes af hele klassen i dens praktiske dagligdags arbejde [...] Kommunismen kan ikke skabes ved dekret. Den kan kun skabes af levende søgen,

af periodevise fejltagelser men i hvert fald gennem arbejderklassens egen skabende kraft.”

På grund af disse uenigheder blev Kollontaj i stigende grad marginaliseret i politisk sammenhæng. Da hun samtidig også led nederlag i sit personlige kærlighedsliv, bad hun (ifølge hendes egne oplysninger) partiledelsen om forflyttelse til en fjern provins – eller til udlandet. Det blev udlandet: Norge, hvor hun blev knyttet til en nyoprettet sovjetisk handelsdelegation. I starten uden præcist definerede pligter, hvilket passede hende fint, fordi hun der ved fik tid til at skrive. Men perioden af relativ frihed blev kort; Kollontaj blev snart engageret som fuldtidsdiplomat for Sovjetunionen og accepterede samtidig (de facto) at afstå fra at ytre sig politisk. Kollontaj var diplomat først i Norge og siden i Sverige, hvor hun virkede indtil slutningen af 2. verdenskrig. De sidste år af sit liv tilbragte hun i Moskva. Den samling skrifter, hvori novellen *Tre generationers kærlighed* indgår, blev Kollontajs sidste kønspolitiske udspil.

Om novellen *Tre generationers kærlighed*

Novellens rammefortælling er, at Kollontaj, i sin egen skab af leder af bolsjevikpartiets kvindeafdeling, en dag i sin post finder et tyk konvolut med påtegningen “strengt personligt”; afsenderen er Olga Sergejevna, en respekteret kammerat på en ansvarsfuld post i den nationaliserede industri. Kollontaj undrer sig over, hvad Olga Sergejevna mon kan have på hjerte af “strengt personlig” karakter. Det viser sig, at brevet handler om en krise i Olga Sergejevnas aktuelle ægteskabelige forhold, foranlediget af hendes datters forhold til hendes mand. Men brevet starter med en redegørelse for Sergejevnas egen baggrund: hendes mors og hendes egne tidligere kærlighedsrelationer. På den måde bliver det til en fortælling om Olgas mors, Olgas egen og Olgas datters måder at forholde sig til parforholdsproblemer på.

Olgas mor, Marija Stepanova, beskrives som “en af disse typiske kvinder fra halvfemserne, en utrættelig arbejder på folkeoplysningens område”. Stepanova opretter et vandrebibliotek, men denne folkeoplysende institution tjener desuden som dække for illegal politisk akti-

vet. Marija Stepanova er en kompromisløs kvinde, for hvem “kærlighedens ret går forud for ægteskabets pligt”. Hun har (ligesom Kollontaj selv) i sin ungdom af kærlighed og mod sine forældres vilje giftet sig med en officer, men i det lange løb bliver tilværelsen som regimentskommandørens hustru for begrænset. Hun forelsker sig i den stedlige kredslæge Sergej Ivanovitj, der også drømmer om at oprette skoler og biblioteker. “Det gik som det måtte gå. En varm sommeraften mens regimentskommandøren var ude på øvelse”, finder Marija sig selv i kredslægens arme. “Bogen om ‘Vandrebiblioteker i New Zealand’ blev ulæst liggende i græsset.” Ifølge Stepanova kan man ikke elske to; der må være rent bord og klare linjer. Altså skriver hun et brev til sin mand og forlanger skilsmisse, straks. Sergej er himmelfalden, men de flytter alligevel sammen, bliver arresteret for politisk arbejde og forvist til en ikke særligt fjernliggende provins, hvor Olga så bliver født. Imidlertid opdager Marija, at Sergej er hende utro, hvorpå hun pakker sin taske, tager barnet med sig og flytter til en anden by. Marija Stepanova er i novellens sammenhæng den, der følger kærlighedens love, men som (når den elskede er utro) også betaler prisen i form af brud og fortsat liv som alenemor til den fælles datter.

Olga vokser op som sin mors elev; hun tager del i det underjordiske politiske arbejde og bliver kæreste med Konstantin, en respekteret revolutionær. Som “illegale” bliver de forvist, men det lykkes Olga at flygte fra forvisningen, tilbage til Skt. Petersborg. Her bliver hun ved venners hjælp, og for at slette sine spor, installeret som guvernante i huset hos ingeniør M. M. er borgerlig, men ivrig efter at diskutere; han er gift og har børn. Olga og M. er konstant uenige, men alligevel opstår der en stærk erotisk tiltrækning imellem dem. Konen tager på ferie med børnene, Olga og M. er alene i huset, Olga bliver gravid. Olga søger råd hos sin mor: Hvordan nu med Konstantin (som stadig er i forvisning), hvordan med M. (som jo er gift)? Marija Stepanova siger, at hun må vælge; hvis hun elsker M., må hun gøre det forbi med Konstantin, eller omvendt. Men Olga vil helst beholde dem begge to.

I novellens sammenhæng repræsenterer Olga hele to forskellige parforholdsmodeller; men hun gennemlever jo

også (som Kollontaj selv) en meget turbulent og omskiftelig periode i Ruslands historie, samt flere år i politisk eksil. Den første model, som Olga repræsenterer, er den med to kærestes på samme tid; to elskere, der står for noget forskelligt. Der er dels Konstantin, kammeraten, som hun elsker, og som hun inspireres af politisk, og dels er der M., mod hvem hun føler en uimodståelig erotisk tiltrækning, men som hun overhovedet ikke er politisk på linje med. I Olgas liv fungerer de to sameksisterende kærlighedsforhold så nogenlunde i en periode, men i det lange løb bliver det med to kæresteforhold, en lille datter og et omtumlet liv for smertefuldt og for broget; jalousien lurer, og både i forhold til Konstantin og i forhold til M. dør kærligheden, fra Olgas side set.

Så, i eksilet, sker der noget nyt, og den anden parforholdsmodel, som Olga repræsenterer, træder ind på novellens scene. Det er Olgas forhold til kammerat Rjabkov, som hun møder i eksilet, og som hun lever sammen med i novellens nutid, hvor Olga skriver brev til Kollontaj. Kammerat Rjabkov er retscaffen, kompromisløs, en rigtig proletar; dertil en del år yngre end Olga. For Andrej Rjabkov er Olga politisk forbillede og lærer, han respekterer hende og sætter hende højt, samtidig med at hun også inspireres af hans måde at være på.

Den kærlighedsmodel, som Kollontaj tydeligvis vil illustrere med Olgas og Andrejs forhold, er det, som hun i essayet *Lad vejen stå åben for den vingede Eros* (også skrevet i Norge, ca. samtidig med novellen) beskriver som kærlighed-kammeratskab. Kollontaj slår her til lyd for en forståelse af kærlighed i en bredere forstand, ikke bare som noget, der foregår i et parforhold, men som "en fintmærkende følelse af andres krav, en dyb gennemtrængende bevidsthed om sin egen forbindelse med kollektivets øvrige medlemmer. Men alle disse 'sympatiske følelser' [...] udgår fra en fælles kilde: evnen til at elske, at elske ikke i snæver-kønslig forstand – men i dette ords brede betydning". Kollontaj kæmper i dette essay med at formulere en mere nuanceret og mangefacetteret forståelse af, hvad "kærlighed" er og kan være. Hun forsøger at finde frem til et nyt sprog, "nye ord for at udtrykke de mangeartede nuancer af sjælelige følelser, hvormed

sådanne sjælstilstande som kærlighed, lidenskab, tilbøjelighed, forelskelse og venskab kan gengives om end blot i en grov form". Kollontaj er interesseret i kærlighed som samfundsmæssig kraft, og hun forestiller sig – måske lidt højstemt – at i det nye samfund vil "kærligheds-solidaritet [...] vise sig at være en lige så stor drivkraft som konkurrence og egenkærlighed var for det borgerlige system". I det pågældende essay, som har hovedfokus på parforholdskærligheden, forsøger hun sig med begrebsparret "den vingede Eros" og "den vingeløse Eros". Den vingeløse Eros er den rene fysiske tiltrækning, den vingede Eros er der, hvor forelskelse og sjælelig harmoni følger med.

"Den vingeløse Eros" som parforholds-samlivsmodel repræsenteres i novellen af Olgas datter Zjenja. Olga, Andrej og Zjenja deler en etværelses lejlighed; det går på mange måder fint, alle har travlt med partiarbejde og er kun lidt hjemme; Olga synes, at Andrej er livet op på det sidste, og hun opmuntrer til, at han og Zjenja skal gå ud sammen "i teatret, til møder og til kongresåbningshøjtideligheder". Da Zjenja melder, at hun er gravid og får brug for en abort (fri abort er netop blevet indført i Sovjetunionen), fatter Olga alligevel mistanke, og ganske rigtigt viser det sig, at Zjenja og Andrej går i seng sammen, mens Olga er på arbejde og til møder. Olga bliver fortvivlet og føler sig bedraget, men hverken Andrej eller Zjenja kan se, at de har gjort noget galt. Der går jo ikke noget fra Olga; både Andrej og Zjenja er hende lige så hengivne, som de altid har været. "Du ønskede jo selv, at Andrej og jeg skulle blive venner," siger Zjenja. "Hvorfor må vi gerne åndeligt være på bølgelængde, snakke sammen, le, tænke, men kysses, det må vi ikke?" Zjenja er med på, at hvis deres forhold åbenbart irriterer Olga, så må de holde op; men se rimeligheden i det, det kan hun ikke.

Det er her, Olga (i novellens rammefortælling) skriver brev til Kollontaj med spørgsmålet, om det bare er hende, der er gammeldags og ikke fatter, hvad den ny moral går ud på. Og om Kollontaj kan hjælpe hende med at finde hoved og hale på det hele. Olga beder til sidst i brevet om en samtale med Kollontaj, og senere taler Kollontaj også med Zjenja.

Zjenjas stærkeste argument for den type kæresteforhold, som hun har (ud over Andrej er der også en anden, hun går i seng med), er, at den aktuelle situation i Sovjetunionen ikke giver mulighed for andet: "Ser De", siger hun til Kollontaj, "for at forelske sig må man have tid. [...] Men jeg har ikke tid. Der er så meget arbejde i distriktet, så mange vigtige spørgsmål, der skal løses, hvornår har vi overhovedet haft tid i alle disse stormende revolutionsår, der farer afsted?" De uforpligtende forhold er meget lettere at håndtere: "Så længe vi synes om hinanden, så er vi sammen; hvis det går i stykker – så går vi fra hinanden, og ingen har mistet noget ved det." Med hensyn til det med at elske nogen, ligger dét for Zjenja i en helt anden kategori: "Ja allerførst og mest i hele verden elsker jeg mor. [...] I en vis forstand sætter jeg hende ovenikøbet højere end Lenin."

Zjenja bebrejder sig selv, at hun ikke havde fantasi til at forestille sig, hvilket indtryk hele denne historie ville gøre på hendes mor. "Jeg ville nu give, jeg ved ikke hvor meget, for at det hele ikke skulle være sket. Og allievel," siger hun også i samtalen med Kollontaj, "helt inderst inde føler jeg, at mor har uret og at det er Andrej og mig, der har ret." Novellen slutter med Zjenjas udsagn: "Nej, jeg vil ikke elske sådan som mor har elsket [...] Hvornår skal man så arbejde?", hvorefter hun forsvinder ud af døren. Og til allersidst Kollontajs egen tvivlrådighed: "Jeg bliver stående midt i værelset og søger svar på spørgsmålet: Hvem har ret – en ny klasses fremtidige ret, med nye følelser, nye begreber og nye moralforestillinger?"

Novellen giver ingen klare svar. Men det er Kollontajs uvisnelige fortjeneste, at hun overhovedet tager denne type spørgsmål op inden for en socialistisk-kommunistisk tradition, som ellers kun ser kønsproblemer som noget med lønarbejde og ligeløn.

Kollontaj i 1970'erne

Faktisk var det netop derfor, vi i kvindebevægelsen i 1970'erne var så glade for Kollontaj. Vi læste Marx og Freud. Men Marx skrev ingenting om køn og seksualitet, og Freud, som skrev om disse ting, så tydeligvis det hele fra en mandlig synsvinkel. Det var vi trætte af. Vi mang-

lede forfattere, der var socialister, og som forholdt sig til kvinder på kvinders vilkår. Der var Clara Zetkin, leder af kvindeafdelingen i det store og før 1. verdenskrig toneangivende tyske socialdemokratiske parti. Da partiet under 1. verdenskrig blev splittet, var Zetkin på den venstrefløj, der senere sluttede sig til Lenin og bolsjevikpartiet i Kommunistisk Internationale. Men Zetkin var for kedelig og for begrænset; hun snakkede om arbejdsforhold og ligeløn; vigtige sager, javist, men hvad med kærligheden, hvad med seksualiteten? Dét var ting, som for os stod i forgrunden, og her havde Zetkin intet at komme med.

Alexandra Kollontaj, derimod! Det var en fryd at opdage Kollontajs eksistens. Kollontaj var politisk i orden, hun var socialist, medlem af bolsjevikpartiet. Og hun interesserede sig for og skrev om alle de ting omkring parforhold og seksualitet, som vi også selv tumlede med. Hun var dybt politisk og samtidig, hvad man i dag ville kalde feminist. At hun desuden var kritisk i forhold til Lenins linje, gjorde hende kun endnu mere interessant. Det matchede vores egen afstandtagen fra den noget rigide leninisme, som også trivedes på (dele af) den danske venstrefløj i 1970'erne. Det var netop Kollontajs kombination af ikke-leninistisk socialistisk politik og kønspolitiske visioner, som medtænkte seksualitet, kærlighed og parforholdsrelationer, der inspirerede nogle af os til dannelsen af Alexandragruppen i 1974. Alexandragruppen blev dannet som alternativ til Socialistisk Kvindegruppe, som var mere leninistisk og som havde Clara Zetkin som ledestjerne.

Det, der betog os ved Kollontaj, var altså det, at hun tænkte politisk, hun var socialist, samtidig med at hun også interesserede sig for ændring af hverdagslivet, af familien, af kønsrelationer osv. Kollontajs tænkning udforskede implikationerne af en af Rødstrømpebevægelsens vigtigste paroler, nemlig at det private er politisk. I Rødstrømpebevægelsens regi handlede parolen mest om bevidstgørelse; om, at de problemer, som man før som kvinde havde set som bare ens egne private trængsler – at de kunne forstås som fælles, samfundsskabte og altså politiske. Hos Kollontaj blev det noget med, i langt højere grad end den socialistiske teori tidligere havde gjort det,

at forsøge at sammentænke det personlige, private, følelsesmæssige liv med det, der foregik i større samfundsmæssige sammenhænge.

Kollontaj blev derfor en inspiration for os, der gerne ville kombinere Rødstrømpebevægelsens indsigter og landvindinger med en mere marxistisk orienteret samfundstænkning. Kollontajs skrifter gav masser af mening. Vi læste rub og stub, og en gruppe af os gik endog i gang med at oversætte (fra tysk og russisk) hidtil ikke til dansk oversatte tekster. Fra russisk takket være en russiskkyndig i vor midte: Mette Bryld. Hele herligheden blev udgivet i tre bind af forlaget Tiderne Skifter 1977-78.

Kollontaj i dag?

Men hvad så med Kollontaj i dag? Novellen er et udtryk for, hvordan Kollontaj forsøgte at se sammenhænge mellem samfundsforhold og kærlighedsrelationer. Og det faktum, at den blev meget læst, tyder jo også på, at den af samtiden blev oplevet som relevant. Kan teksten mon vendes og drejes til nutidig relevans? Nej, ikke rigtigt. Den unge Zjenja, der ikke har tid til et ordentligt kærlighedsforhold, fordi der er så meget vigtigt arbejde, der skal gøres, ses næppe som en eftertragtellesværdig livsmodel i dag. Og hvad hvis der også havde været børn? Kollontajs idealistiske forestillinger om den totale kollektivisering af både børneopfostring og husarbejde – forestillinger, som også Lenin førte til torvs – blev aldrig gennemført i Sovjetunionen. Sådan set er vores nutid i Danmark nærmere på Kollontajs ideal, i og med at børnene passes i børnehaver, skole og fritidshjem, mens forældrene – både far og mor – er på arbejde, ligesom Aarstidernes måltidskasser samt supermarkedets færdigretter klarer en del (men kun en del!) af det arbejde, der ellers skulle udføres i familiens skød. Men netop sammenliget med nutidens hverdag i Danmark for en ung familie er der én ting, som Kollontaj helt har misset, nemlig kønsmæssig lighed af det hjemmearbejde, der trods alt bliver tilbage, samt forholdet til børnene ikke mindst. Kollontaj afskaffer problemet ved at afskaffe hjemmearbejdet; men det er jo klart nok en illusorisk løsning. Selv med de bedste samfundsmæssige institutioner bliver der altid noget til

rest. Og her må mænd og kvinder dele lige. Det perspektiv – som faktisk (og med rette) fylder en del i dag, med obligatorisk barsel til mænd og så fremdeles – dét er helt fraværende hos Kollontaj.

Så, nej. Kollontaj giver ikke svar på nutidens spørgsmål. Men Kollontaj bør have klassikerstatus som feministisk pioner. Det er på mange måder interessant at sammenligne Alexandra Kollontaj med Simone de Beauvoir. Simone de Beauvoir udgav sit banebrydende værk *Det andet køn* i 1949, efter afslutningen af 2. verdenskrig. Dette værk hyldes i dag, og med rette, som en feministisk klassiker. Men man læser jo ikke de Beauvoir for hos hende at finde svar på nutidens kønspolitiske spørgsmål. Man læser for at kende sine klassikere og for at undersøge, om der måske skulle være noget, af det, de pågældende forfattere har fat i, der fortsat kan tjene som inspiration.

Kollontajs bud på forståelse af kvinders samfundsmæssige situation og hendes visioner for ændring af samme er en hel del mere radikale og vidtrækkende end de Beauvoirs. Og Kollontaj er meget tidligere ude; Kollontaj udgav nogle af sine mest prægnante kønspolitiske tekster så tidligt som i 1911, altså allerede før 1. verdenskrig. Desuden gennemlevede hun den russiske revolution; perioden lige efter 1917 i Rusland rummede et fyrværkeri af nybrud i kunst og kultur, som godt nok ikke varede særligt længe; Lenins stramme kurs satte en stopper for alt, også for Kollontajs forsøg på at tænke nyt. Som sovjetisk diplomat bevægede hun sig på en smal sti, hvor politisk nytænkning var bandlyst. Men Kollontaj var en del af det revolutionære nybrud, og hendes tanker, fx om behovet for et sprog, der nuanceret kan udtrykke forskellige former for kærlighed, samt hendes ideer om kærlighed som samfundsmæssig kraft – disse ting kan inspirere den dag i dag.

Samtlige Kollontaj-tekster, som her er citeret, er oversat til dansk og står at læse i *Alexandra Kollontaj: Udvalgte Skrifter, bind 2*; Tiderne Skifter 1977.